

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Матеріали Всеукраїнських науково-практичних конференцій
“Проблеми інтеграції економіки України в ЄС і вступ до СОТ”*

м. Київ, МАУП, 20 травня 2006 р.,

*“Концептуальні засади формування стратегії
соціально-економічного розвитку України”*

м. Київ, МАУП, 25 жовтня 2006 р.

Київ 2007

ББК 65.9(4УКР)-1я43
С91

Відповідальний редактор *В. М. Чирков*
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

Сучасні проблеми розвитку економіки України: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Пробл. інтеграції економіки України в ЄС і вступ до СОТ”, м. Київ, МАУП, 20 трав. 2006 р., “Концепт. засади формування стратегії соц.-екон. розвитку України”, м. Київ, МАУП, 25 жовт. 2006 р. — К. : МАУП, 2007. — 340 с.: іл. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-757-0

Розглядаються проблеми розвитку України у зв'язку зі вступом до Світової організації торгівлі. Пропонуються шляхи реформування економіки країни в умовах ринку. Висвітлюються проблеми державного регулювання економіки.

Для науковців, освітян, менеджерів різних рівнів управління і для всіх, хто цікавиться проблемами менеджменту й розвитку управлінської думки в Україні.

ББК 65.9(4УКР)-1я43

ISBN 978-966-608-757-0

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Семенюк Т. В.

*Глобалізація та інноваційна діяльність —
основна галузь соціологічного дослідження* 77

Дікарев О. І., Діденко А. О.

*Транскордонний простір у маркетингових стратегіях
виходу українських підприємств на зовнішні ринки* 87

Розділ II. ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКУ 117

Спаський Я. С., Фещенко О. М.

Дослідження розвитку сучасного підприємництва в Україні 118

Телендій А. А.

*Малий бізнес і підприємництво в ринкових
умовах господарювання* 122

Сметанский И. В.

*Системы электронных закупок — шаг
к развитию малого и среднего бизнеса* 129

Балак І. О.

Розвиток підприємництва у Волинській області 136

Берестецька Л. М.

Проблеми фінансування малого бізнесу в Україні 139

Коростелев В. А.

*Повышение индекса развития человека —
ключевое направление экономической
стратегии Украины* 145

Положай В. В.

*Екологічні проблеми соціально-економічного
розвитку України на сучасному етапі* 152

Кобржицький В. В.

*Актуальні проблеми державного корпоративного
управління в Україні* 158

Суріна О. В.

*Проблеми і перспективи розвитку системи
соціального страхування в Україні* 165

Балак І. О.

*Особливості розвитку підприємництва як складової
економічної системи Волинської області* 168

Щепкіна С. П.

*Проблеми забезпечення безпеки грального бізнесу
в Україні* 175

О. І. ДІКАРЄВ

доц.

А. О. ДІДЕНКО

проф.

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ТРАНСКОРДОННИЙ ПРОСТІР У МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЯХ ВИХОДУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

На початку нового тисячоліття в суспільному житті Європи виникло багато питань, на які нелегко знайти відповідь. Загальна еволюція економічного, політико-правового й соціально-культурного середовища передбачає зміни ідей та уявлень з проблем міжнародного бізнесу, бо поступовий розвиток суспільства є невіддільним від еволюції практики економічного життя народів на міжнародних ринках, від тих проблем і рішень, які безпосередньо стосуються добробуту людей. І хоча країни ЄС проходять детально розроблену та контрольовану поетапну інтеграцію в єдиний простір на основі принципу всебічної конвергенції, все ж у генезі єдиного західноєвропейського простору доводиться постійно застосовувати більш складні форми регулювання — від митно-тарифної до валютно-кредитної, політичної та регіональної. У свою чергу, реалізація концепції єдиного внутрішнього ринку потребує чимало уваги до регіонального виміру. Є ймовірність, що збільшення держав — членів ЄС призведе до зростання ролі поліархічної моделі міжрегіональних відносин. Тобто синергетика інтеграції з процесами децентралізації та регіоналізації спричинить зростання структурно-організаційного розмаїття субрегіональних і регіональних акторів зі своїми власними інтересами. Керування процесами ускладнюватиметься.

На концептуальному рівні позиція авторів полягає в тому, що інтеграцію в європейські структури не можна розглядати, як

це часто має місце в політичних колах нашої держави, передумовою подолання економічної кризи. Навпаки, виходимо з того, що тільки через вирішення нинішніх проблем національної економіки Україна здатна поступово зблизитися з ЄС, реалізувати вимоги Євросоюзу, пристосуватися до його критеріїв. Існуючі на цій ниві політичні ілюзії можуть тільки стримати час розв'язання цієї проблеми. Важливу роль тут покликане відіграти постійно розширюване за масштабами, якістю і формами включення України, її економічних суб'єктів господарювання до співробітництва у межах євро регіонів, кластерів та інших форм організованого економічного простору.

Для розуміння цього процесу необхідно вибрати певну, вже напрацьовану парадигму. Одну з таких запропонувала американська дослідниця С'юзен Стрендж у своїй праці "Політична економіка й міжнародні відносини". Вона вважає, що для економістів поняття ефективності при створенні багатства, максимізації вигод й мінімізації витрат, вираховані виключно в економічних термінах, все ще є головним критерієм доброї політики на національному чи глобальному рівнях. Тільки економісти-практики, маркетологи, які вивчають проблеми управління в тісному поєднанні з реаліями політичного середовища міжнародного бізнесу, рішуче вийшли за межі критерію — максимізації прибутку на рівні підприємства й звернулися до плюралістичнішої "політекономічної" форми аналізу [1].

Головним доказом такого підходу є наслідки першого потоку наукових напрацювань з урахуванням початкової інтеграційної практики. Результатом стало усвідомлення того, що причини нерівності регіонального розвитку, зокрема через активне прикордонне співробітництво, не слід зводити тільки до економічних чинників.

Усе це підготувало практичне підґрунтя для поширення ідей "чистої теорії фінансування місцевого розвитку" американського дослідника Ц. Тібута [2] (яка широко використовується та цитується до цього часу) та поляризованого розвитку шведського дослідника Г. Мюрдаля. Втім і його дослідження причин відмінності в розвитку економічного ядра та периферії наприкінці 50-х років підтвердили необхідність комплексного підходу до розвитку регіонів і виходу за межі вузького економічного мислення. Саме шведські вчені встановили, що в розвинених ре-

гіонах дифузія інновацій здійснюється в різних напрямках за горизонталлю міжрегіональних зв'язків. Згідно з їхньою теорією стимулюють таку динаміку корпорації та центри, які мають регіональні філії. При цьому в депресивних регіонах нововведення поширюються тільки “згори”, тобто від центру до периферії [3]. Передові регіони є своєрідним зразком, виконуючи місію ініціювання сучасних стратегій локального розвитку. Таким чином, мета залишається і у такому разі тією ж — не допустити повторення помилок міжвоєнного періоду.

Дуже важливим концептуальним елементом розглядаємо доцільність врахування того, що регіональна інтеграція є наступним перспективним кроком після інтеграції внутрішньонаціональної. Це положення стало ключовим у теорії неофункціоналізму. Відтак, з'явилася наукова доктрина, за якою оптимальна інтеграція можлива тільки в тому разі, якщо йдеться про об'єднання держав із інтегрованою внутрішньою системою та інститутами влади. Неофункціоналізм розглядає політику лише як одну з життєвих сфер, де повинні відбуватися процеси адаптації. Це трактування природності інтеграційних процесів було визнано на початку інтеграційного процесу в Європі [4]. Однак його популярність зростала чи падала залежно від стану в ЄЕС, а потім в ЄС.

Друга хвиля концептуального забезпечення регіоналістики припадає на 60–70-ті роки. Її основним лейтмотивом стає осмислення загальних методологічних критеріїв. Світове наукове товариство ретельно вивчає статус регіонів, їх типологію. Теорія регіоналізму отримує локально-урбаністичне спрямування. Саме в 60-ті роки в управлінні процесами інтеграції було використано ідеї Г. Мюрдаля щодо розвитку інфраструктури та покращення соціальних умов у регіонах. При цьому акцент знову робиться на можливості промислових центрів стимулювати імпульси для розвитку периферії. Таким чином, уявлення щодо мети та методів стимулювання воднораз ускладнюється та поглиблюється, але зберігає базові складові.

Адаптація і розвиток ідей шведської політичної думки у країнах Західної Європи (ЗЄ) відбувалися за різними сценаріями. Франція, наприклад, стала лідером у розробці соціальних аспектів регіонального розвитку. З цих причин регіональна політика Франції була сформована як самостійний напрям державної

політики. За часів президентства Ш. де Голя вона стає частиною державних планів соціально-економічного розвитку. Французький спеціаліст з регіонального розвитку Ф. Перру пов'язує успіх застосування полюсів зростання з плануванням і програмуванням їх введення, утворенням гомогенних ансамблів суб'єктів господарської діяльності та формуванням особливих полів соціально-психологічної напруженості [5, 307]. Значну увагу французькі політологи приділили політичним інструментам управління регіонами. Французька політична наука (Ж. Бюрдо, Ж. Ведель, А. Орну, М. Дюверже) сприяла розвитку теорії інститутів. У 70-х роках політолог М. Дюверже розробив на основі структуралістського підходу якісно нове поняття інституту. Французький вчений пояснював політику інститутів через зрозумілі всім моделі людських відносин [6, 64]. Цей підхід дав йому можливість виокремити такі елементи в понятті інституту: структуру й переконання, колективні уявлення. На основі цієї теорії склалася французька інституалістична концепція держави, яка є гнучкішою порівняно з юридичною і могла забезпечити гармонізацію інтересів регіонів Франції з інтересами загальноєвропейської інтеграції.

У Фінляндії з подання аналітиків сприяли розвитку соціальної сфери не на рівні регіону, а на рівні селища. Таким чином, у цій країні маємо справу з інтеграцією за принципом “знизу”.

Специфіку норвезького підходу до інтеграції в Західній Європі було закладено у відомій концепції “планування саморозвитку регіону” вченого Х. Тайгена, яка опиралась на ідеї захисту місцевого виробника та меншин Півночі [7]. Б. Оддбйорн продовжив наукові традиції Х. Тайгена в дослідженні локальних проблем у глобальному контексті [8].

В Австрії, де вважали національні політико-культурні особливості надто важливими стимулами підприємництва, політичні сили і державні лідери дуже активно сприяли розвитку інфраструктури відповідних інститутів, що мали на меті завершене формування і розвиток позитивних якостей політичної культури [9]. Врешті, в цій країні здійснився ефект тривалої підготовки до вступу в інтеграційні об'єднання.

Специфічною є концепція англійських учених щодо регіонального розвитку. Значний внесок у розвиток регіоналістики як науки зробив англійський економіст А. Дж. Браун. Для його

практичної та теоретичної діяльності було характерне поєднання політичної виваженості та економічної обґрунтованості [10]. Саме за його традицією англійські політологи в особі Б. Баррі розробили концепцію “економічного типу” державної влади, яка здійснюється шляхом погроз та обіцянок. Відносини влади в суспільстві Б. Баррі розглядає в поняттях виграшу та втрат [6, 57]. Ця наукова теорія сприяла урядові Великобританії у виробленні мети інтеграції в Західній Європі, а саме досягненню максимумів вигод з мінімальними затратами. Англійський політолог Д. Кевеней, досліджуючи специфіку великобританського лідерства, дійшов висновків, що реалізація особистих здібностей лідера у Великобританії цілком залежить від традиційних інститутів. Шлях “нагору” є можливим лише в межах належності традиційним колам і партіям [11, 56]. Ця концепція пояснює специфіку егоспрямованості регіональної політики Великобританії в Західній Європі.

Проте автори поділяють позицію шотландця М. Дансона, який вивчав проблему інтеграції Шотландії як складової Великобританії в ЄС. Цей автор підтримує участь Великобританії в ЄС, проте вважає, що регіональна політика як Великобританії, так і ЄС не повною мірою враховує саме історичні, традиціоналістичні особливості регіонів. Під традиціоналізмом учений розуміє найбільш атрактивні і дієздатні політичні та економічні можливості периферії. Він аргументовано доводить, що Шотландії більше відповідають такі заходи ЄС, як передавання технологічних інновацій, відкритий доступ до інформаційних потоків, освітніх можливостей ЗЄ, а не діяльність структурного фонду ЄС, який фінансує програми народжуваності та екології. Дослідник переконаний, що правильний місцевий менеджмент інноваційними технологіями ЄС допоможе покращити добробут та вплинути на стабілізацію демографічних показників відповідно до певних планів [12, 221].

У Західній Німеччині політологи здебільше дотримувалися традиційного філософсько-антропологічного підходу в аналізі проблем інтеграції (Х. Кун, Е. Форетхофф, Е. Хіппель, А. Гелен) [13]. По суті, ідеї цих учених зводяться до вимог “вольового” державного адміністрування, яке висувається консервативними академічними та політичними колами Німеччини. Ці ідеї “нового Левіафана” спрямовані на утвердження провідного положен-

ня Німеччини в інтеграційних процесах. Ця ж ідея лежить в основі моделі оптимальної регіоналізації ФРН в ЗЄ Лукаса (1988 р.), Брьохтера (1994 р.), Крігера — Бодена (1995 р.) [14, 2].

З урахуванням наукових розробок в ЗЄ постійно еволюціонує процес гармонізації політичних взаємовідносин на засадах розробки і здійснення спільної регіональної політики. У такому контексті формувався затверджений у 1965 р. й чинний з того часу Договір про створення Комісії європейських співтовариств і Ради європейських співтовариств. Важливим розділом Акта став договір про співпрацю у сфері зовнішньої політики. Можна стверджувати, що відповідні складові Маастрихтських угод формувалися досить тривалий час.

Політологічні доктрини, які пояснювали інтеграційні процеси в ЗЄ до створення ЄС, мали тісну кореляцію з економічними концепціями розвитку регіонів. У найбільш виразній формі ця взаємозалежність різних сфер життя відображена представником неофункціоналістської теорії американським політологом Е. Хаасом. Він розробив або частково вдосконалив модель національної інтеграції, яка передбачає злиття етнічних угруповань у більші організовані та раціоналізовані об'єднання як результат розвитку технологій, поділу праці, утворення єдиних освітніх стандартів. Така модель саме і була покладена в основу регіональної інтеграції в ЗЄ [15].

Після Люксембурзького компромісу 1966 р., на підставі якого національні уряди сконцентрували всю владу ЄС у власних руках, а тим більше після війни 1973 р. на Близькому Сході, поняття “інтеграція” в його варіанті, представленому неофункціоналістською доктриною, тривалий час не вживалося в науковому дискурсі. Методичною помилкою неофункціоналістів на той час вважалася недооцінка ступеня соціокультурної різниці в поглядах національних еліт країн ЗЄ на створення єдиного економічного та політичного простору ЄС.

Починаючи із 70-х років розгортається третя хвиля концептуальних пошуків, яка характеризується новою якістю, досягнутою за рахунок повнішого включення глобальної бази знань. Але мета аналітичних зусиль залишається незмінною — теоретичне забезпечення і практичне сприяння будівництву загальноєвропейського регіонального простору з мінімізацією конфліктності. У цей період виникли нові регіональні складові:

регіони та наддержавні утворення, регіони та інфрадержавні відносини, регіони та регіоналізми — націоналізми. Головна мета досліджень науки про регіони в цей період знову визначається інтеграційною практикою — пошук бази для нового, так званого другого рівня інтеграції.

Саме із 70-х років у світовій політичній думці тематика регіонів отримує інституціолізований статус. Насамперед науковці чітко визначають предмет досліджень і пошук якомога адекватнішого наукового інструментарію. Розуміння регіоналістики як теорії відносин між регіонами знову зазнало змін під впливом практичних реалій. Саме тоді у світовій політології поступово модифікуються уявлення про неї як про дисципліну, що займається вивченням становлення регіональних колективів, соціумів і процесів у світовій політиці та міжнародних відносинах. Виникла дуже важлива теза про колективні регіональні об'єднання як цілковито нове явище значно вищого порядку порівняно з довоєнним періодом. Наприклад, французький вчений Р. Жендарм вважав, що в повоєнні часи розвиток інтеграційних процесів супроводжувався суттєвим розвитком спеціальної “теорії прикордонних регіонів”. Тобто він визнавав, що практика знову випереджала наукові розробки на ниві регіоналістики. Розвиток такої регіональної співпраці трактується цим дослідником як “прикордонна інтеграція” та “взаємне проникнення з метою утворення нової структури” [16].

Важливим досягненням науковців стало визначення дефініцій. Зокрема, було внесено певну ясність щодо того, що таке, зокрема, європейський регіон, який механізм його функціонування є оптимальним тощо. У сучасній практиці країн ЄС регіон трактується як територія держави, яка представляє собою єдність з географічної точки зору та спільноту, де є спадковість, загальні цінності та бажання населення зберігати і розвивати свою історичну самобутність з метою стимулювання культурного, економічного, соціального стабільного розвитку.

Проте практика єврорегіональної співпраці виявляється щораз більш різноманітною та повною суперечностей, що штовхає науковців до модифікації своїх підходів, оцінок і висновків. Нам у цьому зв'язку важко погодитися з Д. Ружменом, коли він дає проблематичне визначення транскордонного регіону як географічного та історичного феномена, потенційний розвиток яко-

го в економічній сфері та у забезпеченні прав етнічних груп припиняється суверенітетом урядів по обидва боки кордону. Навести його тут нас спонукає факт подання цієї дефініції у “Підручнику прикордонної співпраці для регіональних та місцевих влад в Європі” як зразкового [17].

Вже від теорії до практики йшло розуміння того, що без загальноєвропейського механізму регіонального устрою неможливе повноцінне функціонування конкретного регіону. Автори згодні з тими дослідниками політики ЄС щодо регіонів, які висловлюють переконаність у тому, що співробітництво між територіальними спільнотами та органами влади за межами кордонів держав є не тільки закономірним наслідком активних зусиль саме акторів, а й яскравим прикладом підтримки з боку європейських інститутів. Зокрема, нам дуже імponує теза, що “співробітництво у прикордонних регіонах завжди розглядалося Європейською конференцією міністрів з питань регіонального планування як модель регіонального співробітництва на європейському рівні”, яку слід запроваджувати у політичну та економічну практику [18].

Те ж саме можна віднести і до ідеї формування цілісного регіонального простору, який охопив би країни Західної Європи та ЦСЄ. Впливовий член Європейської комісії М. Монті подає низку аргументів на користь висновку про те, що для розвитку загальноєвропейського ринку та запровадження справді пропорційного регіонального принципу в ЄС необхідно зменшити формальності до мінімуму через залучення і втілення поняття єдиного простору [19, 8]. Закономірною є концепція, автори якої на підставі переконливих аргументів доводять, що це явище і відповідний процес є одночасно оформленням наднаціональної держави і міжнародного режиму. Для кращого розуміння тут слід умовно зіставити нинішній ЄС з національною державою. Це майже безумовно дозволяє одночасно спиратися в дослідженні на модель національної інтеграції та категорії науки про міжнародні відносини. Застосування нами цієї концепції власних режимів справді дає можливість дати точнішу картину політично-правового та економічного процесів на всіх рівнях ЄС.

Щодо прогнозів можливих соціокультурних змін регіональної політики, то вони у політичній думці зазвичай будуються на фундаментальних засадах культурної теорії, в основі якої ле-

життя припущення, що прибічники різних способів життя не можуть чекати від інтеграції однакових результатів. Такий підхід притаманний представникам і прибічникам культурницьких позицій. Можливість їх застосування до процесів ЄС розглядається і враховується багатьма європейськими дослідниками. Враховуємо це і ми, прихильники тези, що інституційна система ЄС поєднує різні форми організації, кожній з яких відповідає певний спосіб життя. Тут, щоправда, важливо враховувати положення американських дослідників, що порушення балансу способів життя може не тільки змінити структуру ЄС, а й за певних умов зруйнувати її.

Як і в інших випадках, практичний дисбаланс постійно підштовхує вчених до нових концептуальних пошуків. Та й загалом вважаємо, що суперечлива практика наприкінці XX ст. спричинила нову хвилю ренесансу регіоналістики в Європі. Навіть у Російській Федерації, де так звана офіційна політична думка сприймає європейську інтеграцію щонайменше стримано, помітили “гуманізацію” зарубіжної регіоналістики. Адже дедалі помітніше головним предметом цієї дисципліни стає саме людина.

Важко тут заперечувати, що утворення єдиної європейської регіональної зони покликане сприяти інтересам громадян. Про це, зокрема, писав і французький історик Ф. Бродель у своїх дослідженнях матеріальних аспектів цивілізації у просторових вимірах. Одним з перших він заговорив не про світ, а світи, а також про комплексність, взаємозалежність і конкуренцію цих світів, під якими він насамперед розуміє економічні реальності. За Ф. Броделем, “світ — економіка” є частиною Всесвіту. Для нього економіка — самостійний терен планети, здатний загалом бути самодостатнім, такий, якому його внутрішні зв’язки й обміни надають певної органічної єдності [20]. Філософію світів — економік, на погляд багатьох політиків ЄС, найбільш виразно моделюють єврорегіони.

Загалом же концептуально дослідницька структура сучасної регіоналістики містить сукупність певних позицій і складових. Серед них уточнення ролі і перспектив політичних акторів, зокрема партій, груп, інститутів, а також спеціалізованих органів, включаючи Європейську Регіональну Асамблею (АРЄ); системне осмислення явищ регіонального суспільного життя як на рів-

ні аналізу конкретних подій, так і теоретичного узагальнення (доктрина “периферійних полюсів”, теорії “регіональних ядер” та співробітництво між прикордонними регіонами за типом “Піренейського міні — ЄС”, який складається із семи регіонів Іспанії та Франції; вибір інструментарію та системи, шкали, типології оцінювання явищ, процесів, пов’язаних з регіональним будівництвом і регіональними структурами, наприклад, великих європейських регіональних політичних чи економічних утворень, на взірць Атлантичної асоціації торгово-промислових палат, ефективність діяльності якої підтверджується суттєвими сприяттям будівництву швидкісних магістралей; узгодження матеріалів, положень і висновків академічного та практичного характеру.

Складність проблем підвищує інтерес учених до їх публічного обговорення на міжнародних форумах. Країни ЦСЄ, на відміну від України, одразу ж після “бархатних революцій” 1989 р. включилися в таку діяльність як на науковому, так і практичному рівні. Так, на зустрічі у Котбусі 10 червня 1991 р. взяли участь представники місцевих органів самоуправління із прикордонних регіонів Польщі та Чехословаччини. Завдяки цьому їм вдалося заручитися підтримкою членами ЄС ідеї активізації прикордонного співробітництва між країнами Західної Європи та ЦСЄ [21]. Відтак, прийнята через рік керівниками Вишеградської групи декларація про сприяття прикордонному співробітництву в межах групи містила реальну перспективу повноправного включення у загальноєвропейський процес. Цій ідеї слугувало й створення Асоціації вільної торгівлі країн Центральної Європи (ЦСАВТ) переважно з метою посиленої підготовки до оформлення повноправного членства в ЄС. Що було й зроблено.

Суперечності щодо розширення суттєво позначилися на позиції зарубіжної політичної думки. Де-факто Європа нею вже не подається як нейтральне географічне поняття. Здебільше вона діє як своєрідний політичний, ідеологічний і навіть цивілізаційний фантом. Наголошується, що за місце в такому варіанті Європи якраз і йдеться боротьба. В цьому контексті розглядаємо тезу одного з вітчизняних політологів, що сучасний рівень науки дає можливість сформувати гуманістичну концепцію межо-вої комунікативності, заснованої на мистецтві використання “географічного розуму” для вирішення глобальних і регіональ-

них геополітичних проблем. Інша ключова ідея подається так: у маргінальних процесах прикордоння народжується нова епоха [22].

На думку авторів, складнощі її походження підвищують значущість наукового забезпечення. Тим часом реакція політиків на відповідні наукові дослідження регіоналістів у межах ЄС традиційно буває і стриманою, і зваженою, і обережною. Однак вона ніколи не набуває ознак упередженого заперечення на принципах ідеологізмів. Наслідком саме наукових розробок і рекомендацій, спрямованих на забезпечення стабільного розвитку ЄС, стало те, що із середини 90-х років соціальна політика Євросоюзу дедалі очевидніше характеризується переміщенням акценту в політиці соціальної солідарності з пасивних елементів на активні. Тобто пасивні програми соціального захисту (допомога по безробіттю, програми дострокового виходу на пенсію) поетапно обмежувалися, а активні (професійна підготовка, дотації підприємцям) отримували всіяку підтримку. Пропорційність активного та пасивного елементів у країнах ЄС суттєво розрізняється. Враховується і досвід Швеції, де поширені активні програми (на них припадає 54 % державних витрат), і країн з менш вираженими соціальними аспектами економічної політики.

Аналізуючи наукові розробки зарубіжних вчених та інтеграційну практику, доходимо висновку, що єврорегіони стали акторами міжнародних відносин завдяки прикордонним відносинам. Для відповідного українського актора міжнародних відносин важливішим залишається правове забезпечення на рівні національного законодавства. Тільки у такий спосіб Україна на повних правах залучиться до подолання бар'єрної функції кордонів.

Проблема дефініції єврорегіонів вирішується від практики, тобто з урахуванням того, що перші об'єднання прикордонних єврорегіонів склалися ще у 50-ті роки. Їх співпраця започаткувалася у формі асоціацій прикордонних комун. Відповідні асоціації вперше були організовані на кордонах Норвегії, Швеції, Данії та Франції з метою подолання історичних бар'єрів, забезпечення збалансованого розвитку периферійних регіонів і впорядкування інвестиційної діяльності центру. У наступні три десятиліття транскордонна співпраця розкрила свій інтеграційний потенціал. Тогочасний досвід співпраці прикордонних органів місцевої влади засвідчив, що регіони можуть виконувати і низ-

ку державних функцій у таких сферах, як управління та планування, податкова політика, соціальне забезпечення, освіта, будівництво шляхів, захист довкілля.

Авторське тлумачення транскордонного регіону є різнорівневим. Просторовий підхід визначає три основних елементи: зональний, полюсний, адміністративний. Відповідно до завдань транскордонного співробітництва, а також його суб'єктів виокремлюємо рівні регулювання: міжнародний, державний, регіональний, локальний. Для нас суттєвим є врахування максимальної кількості оцінок, включно з поданням терміна “прикордонні зони”, але головними залишаються тлумачення у законодавчих актах ЄС. Прикордонну зону наведено у параграфі 5 ст. 5 Директиви 69-69. У практичному аспекті — це територія радіусом 15 км з митним постом у центрі для обслуговування зовнішньоторгових операцій. Де-факто розміри таких зон у країнах — членах ЄС різняться. Адже у повоєнний час було встановлено розміри до 59 км, в інструкції РС 1972 р. — “не більше 15 км” (замінена пізніше на 20 км), у Франції прийнята площа дорівнює “не більше 20 км”. Є інші розбіжності. Так, у договорі про прикордонну співпрацю Франції та Бельгії прикордонну зону розмірами до 10 км названо “преференційною зоною”, а 20–25 км — звичайною зоною [23]. Як наслідок, зональне визначення прикордонної території 10–50 км все рідше згадується у документах ЄС. Починають домінувати похідні поняття від реальної адміністративної та політичної специфіки. Звідси функціональні дефініції, зокрема фізичні, технічні, фінансові кордони.

РС та ЄС мають спільний погляд на прикордонний регіон як державну територіальну одиницю, яка має спільний суходільний кордон з однією чи кількома аналогічними одиницями сусідньої держави. Тобто це простір, який виступає одночасно політико-адміністративним сегментом державного суверенітету й інститутом транскордонної співдружності. Таке сприйняття проблеми міститься в рішенні Комісії європейських комун про співпрацю прикордонних регіонів за програмою Інтеррег II [24]. В ЄС під внутрішніми регіонами розуміють кордони між членами Євросоюзу, а під зовнішніми — транскордонні регіони ЄС, які межують з регіонами інших країн.

Існують спеціальні визначення природи прикордонних регіонів. Одне з них — тип прикордонного регіону на принципі на-

явності спільних просторових, економічних чи соціокультурних проблем. У деяких документах ЄС згадується морський кордон. Популярним є термін “полярні регіони”. Маються на увазі неоднорідні райони із взаємодоповнюючими відносинами. Таким чином, йдеться про транскордонні договірні відносини між одиницями територіального поділу різних держав.

Науковий пошук у політико-правовій сфері триває. Чітке бачення міститься в положеннях угорських науковців. Зокрема, Л. Данко виходить з того, що “субрегіональне зовнішньоекономічне співробітництво хоч і не є альтернативою європейської інтеграції, але може відіграти дуже важливу роль для припинення суспільно-економічної деградації відповідних прикордонних регіонів, а пізніше — у розбудові знизу субрегіональної співпраці” [25, 5]. Проте він визначає можливість розвитку євروهіональної співпраці з Україною тільки на основі спільного історичного минулого. А воно у нього асоціюється з Австро-Угорською імперією, де українським землям було відведено роль ресурсного донора.

Авторський аналіз численних наукових публікацій і документальних джерел, практична задіяність авторів у сферу прикордонного і транскордонного співробітництва дають змогу стверджувати про особливу гостроту цієї проблематики саме для вчених з країн ЦСЄ. Адже, по-перше, західноєвропейці далеко просунулися на шляху створення єдиного інтеграційного простору, що змінює акценти проблем прикордонного співробітництва у рамках ЄС і переростання його в регіонально-транскордонну співпрацю (постає питання взаємодії з будь-яким регіоном іншої країни на основі спільних інтересів); по-друге, досвід, нагромаджений в країнах ЗЄ, не може бути запозичений східноєвропейцями без критичного осмислення можливих модифікацій.

Тому важливою у зв’язку з цим видається консолідація наукового підходу під кутом зору узгодження суперечливих тенденцій і сприяння адаптації України до західного інтеграційного процесу. Саме на цьому наголошував відомий політичний діяч загальноєвропейського рівня Д. Таршіс: “прикордонне співробітництво, включаючи наявність прикордонних установ, організацій та асоціацій, є складовою європейського співробітництва та інтеграції. Головним пріоритетом у діяльності цієї організації є усвідомлен-

ня необхідності використання новими членами Ради Європи багатого досвіду з питань правових, політичних та адміністративних механізмів розвитку співробітництва”.

У цьому зв'язку нам імпонує підхід авторів наукового збірника “Будівництво нової Європи: прикордонне співробітництво у Центральній Європі”. Чеський політолог В. Гудак вважає пріоритетом активну участь в євро регіонах і подолання недоліків у співпраці [21]. Проте, відстоюючи етапність входження в економічний простір ЗЄ, він зазначає, що політично спірним, але економічно вагомим періодом створення інфраструктури прикордонної співпраці були десятиліття до 1990 р. Його слушно “поправляють” західні колеги К. Шуман і К. Хефлігер [26], наголошуючи, що розвиток прикордонного співробітництва у ЗЄ був комплексним і важким процесом. Проте механізму подолання цих труднощів і вони не наводять.

Багатий досвід практиків організації європейської інтеграції, на думку авторів збірника, виявився лише у постановці загальних завдань для країн ЦЄС без урахувань їх можливостей та векторів розвитку. Французький юрист Н. Левра [27] стверджує, що складність прикордонного співробітництва викликана якраз недоліками правових механізмів.

У цьому ж напрямі польський дослідник В. Гіерловські звертає увагу на потребу врегулювання питань економічної міграції у прикордонних регіонах [28]. Але він не враховує, що Україна своїми організаційними та правовими засобами взяла на себе тиск незаконної міграції з країн Сходу та Африки.

В Україні розробка наукової інструментарію частково була розпочата ще в 70-х роках. Але при цьому відсутня комплексність. То ж і нині основна увага приділяється регіональному розвитку в парадигмі національних потреб. Часто домінують суто історичні екскурси. Так, Г. Липевич звертає увагу на тривалу і драматичну історію самоврядування в Україні, починаючи з Магдебурзького права. Не рідше аналізуються окремі елементи практики регіонального співробітництва на прикладі конкретних міст [29].

Та головною практичною турботою західних учених є розробка регіональної, соціальної, наукової політики. Поза увагою часто залишаються проблеми транскордонної і трансрегіональної співпраці. Цій темі надається певна увага, але з різними

пріоритетами. Провідною темою стає просторова політика. І цікавляться нею здебільшого економісти, соціологи, географи, антропологи.

Найбільш наочно новий підхід країни ЄС застосували у практиці формування спільного наукового простору. Так, європейський комісіонер з питань науки Філіпп Бускен у 1999 р. запропонував створити єдиний європейський дослідницький простір (European Research Area — ERA), який сприятиме об'єднанню дослідницьких і маркетингових зусиль усіх європейців [30].

Головна мета ERA — створення можливостей для ефективного використання засобів і ресурсів шляхом об'єднання і кращої координації національних та європейських дослідницьких програм, тіснішого наукового і технологічного співробітництва між європейськими організаціями.

Необхідність створення ERA зумовлена тим, що слід подолати значні розбіжності між загальноєвропейськими міжнародними науково-дослідницькими і національними програмами. Це дасть можливість лише за рахунок організаційних заходів досягти значних успіхів. Основні цілі ERA Європейська комісія визначила, сформулювавши свої пріоритети в науково-технологічному напрямі: оптимізувати на європейському рівні використання матеріальних і кадрових ресурсів і наукового устаткування шляхом обліку та забезпечення їх ефективного використання для досягнення наукової переваги Європи; зробити приватне інвестування динамічнішим за рахунок спільного використання інструментів непрямої підтримки досліджень, застосовуючи надійний захист інтелектуальної власності, зокрема через патенти Європейського Союзу, і пошуків нових шляхів інвестування дослідницьких проектів; створити загальну довідкову науково-технічну систему, яка б забезпечувала управлінські структури інформацією (враховуючи потреби населення), необхідною для прийняття адекватних рішень; надати більшого різноманіття і більшої мобільності людським ресурсам: сприяти залученню кадрів з однієї країни до іншої та дослідницьких кіл до індустрії за допомогою європейських дослідницьких грантів, створювати більше робочих місць для жінок і підвищувати їхню роль у дослідженнях, виховувати у молоді потяг до наукової кар'єри; зробити європейський континент динамічнішим, відкритішим і привабливішим для дослідників та інвесторів через

підвищення ролі різних регіонів Європи, інтеграцію наукових спільнот Західної та Східної Європи, формування на континенті клімату, сприятливого для дослідників з інших регіонів світу; створити умови для пайової участі вчених різних країн у програмах і проектах шляхом пошуку загальних або близьких інтересів науки і суспільства, які сьогодні часто замикаються лише на Європі, та сприяти кращій координації національних засобів і методів встановлення таких зв'язків між зацікавленими сторонами.

Діяльність, пов'язана зі створенням ERA, розпочалася ще на початку 2000 р. У березні на Лісабонському засіданні Ради Європи глави європейських держав та урядів підтвердили свою рішучість переорієнтувати у найближче десятиліття національні наукові та інноваційні стратегії на загальноєвропейську інтеграцію. Відтоді в Євросоюзі триває підготовча і методологічна робота з метою запровадження тіснішої координації дослідницької та інноваційної політики в Європі. Організаційна робота спрямовується на створення наукової інфраструктури, підвищення рівня мобільності науковців континенту та збільшення масштабів міжнародного і міжрегіонального співробітництва в ERA; проводиться обговорення, консультації, семінари з проблем формування сприятливого громадського клімату щодо створення ERA.

Найбільш відомим сумарним індексом інноваційного розвитку в Європі є так званий Європейський інноваційний рейтинг (ЄІР, European Innovation Scoreboard (EIS)), що охоплює 25 країн ЄС, а також Болгарію, Румунію, Туреччину, Ісландію, Норвегію, Швейцарію, США і Японію. У 2005 р. методологію розрахунку було значно перероблено: кількість груп індикаторів збільшено з 4 до 5, таким чином, ЄІР вимірює нині 26 ключових показників інноваційної активності країни: 1) інноваційні драйвери вимірюють структурні передумови, що потрібні для розвитку інноваційного потенціалу; 2) створення знань оцінює рівень інвестицій в НДДКР; 3) інновації в підприємництві вимірюють рівень інноваційного розвитку на рівні фірми, тобто схильність до інноваційної діяльності на мікроекономічному рівні; 4) застосування оцінює структуру зайнятості та виробництва з інноваційного погляду та роль інновацій у створенні доданої вартості; 5) інтелектуальна власність оцінює досягнуті результати щодо рівня накопичення ноу-хау, зокрема щодо високотехнологічних галузей (див. [31]).

Складність інноваційної ситуації в ЄС полягає ще і в неможливості простого перенесення досвіду передових країн у менш розвинені. Не існує єдиного “найкращого шляху” в інноваційній політиці. Тому необхідний глибокий аналіз наявних шляхів, їх пріоритетності та внутрішньої логіки. Для розробки практичної інноваційної політики з урахуванням специфічних місцевих умов необхідно порівняти інноваційний розвиток різних країн та критично оцінити можливості перенесення позитивного досвіду. Всі країни — члени ЄС розуміють пріоритетність інноваційного розвитку, але кожна з них має свої пріоритети в дослідженнях.

У Копенгагені нарешті підписано Угоду про науково-технічне співробітництво між ЄС та Україною. Передбачається обмін ученими, спільне виконання наукових проєктів, проведення семінарів і конференцій, участь у наукових програмах ЄС. Угода також має на меті створення спільного комітету з питань науково-технічного співробітництва для координування запланованих у рамках Угоди заходів. Вона сприятиме активному розвитку ділових відносин з європейськими науковими організаціями. При цьому необхідно адаптувати українські національні програми, в тому числі державні науково-технічні, до пріоритетів європейської науки. Український уряд визнав за необхідне ввести пільгове оподаткування спільних з ЄС наукових проєктів.

Зростаюча взаємозалежність національних господарств підтримується розвитком світових інформаційних і комунікаційних мереж. Збільшення доступу до інформації й комунікацій стимулювало глобалізацію виробництва. У свою чергу, процес глобалізації підвищує економічну ефективність використання виникаючих “хай-тек” укладів. Прогрес у розвитку інформаційних технологій визначає застосування наукових підходів, що сприяють створенню сприятливих умов для успішного функціонування національних інноваційних систем. Дерегулювання економіки і допущення обмеженого державного втручання сприяло зміцненню життєздатних інститутів, що стимулюють активну конкуренцію, широке поширення гнучких систем керування, а також заохочують розвиток венчурного бізнесу. Метою підходу, заснованого на розвитку мереж і кластерів, є постіндустріальна трансформація економіки країни. Кластером називають мережу постачальників, виробників, споживачів, елементів

промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозалежних у процесі створення додаткової вартості. За своєю суттю кластери — це сукупність різних підприємств і організацій, пов'язаних партнерськими відносинами за всім технологічним ланцюжком — від видобутку сировини до споживання продукції і послуг. У промисловій політиці Голландії кластери визначаються як мережі постачальників, сплетені навколо підприємства, що утворює ядро. Усередині таких структур, що є по суті своєю мережею або кластером, відбувається не перерозподіл фінансових засобів між учасниками процесу, а узгодження керування фінансовими потоками. У мережах і кластерах вибудовуються відносини не між двома учасниками процесу, а відразу в усій групі. Група підприємств разом з їх обслуговуючими фірмами і фінансовими інститутами узгоджує певні правила, яким усі учасники процесу підкоряються [32, 80].

Результатом співробітництва фірм, які працюють на одному сегменті ринку і пов'язані у технологічному ланцюзі, вигідним для кожної з них є обмін інформацією про споживачів, що сприяє розширенню клієнтської бази і зростанню масштабів виробництва. Крім того, фірми, що співпрацюють, мають можливість використовувати навички, прийоми і технології одна одної, а отже, можливості фірми можуть бути значно розширені, якщо вдається досягти синергії між різними технологічними культурами.

Зараз витрати на проведення досліджень і впровадження інновацій зростають досить швидко й виходять за межі можливостей одного підприємства.

Визначаючи накладні витрати і плановані обсяги виробництва, фірма, інтегрована в мережу, іноді зіштовхується з необхідністю швидкого перерозподілу вільних коштів. Цю можливість може надати утворена мережа підприємств (постачальники, посередники, дистриб'ютори та ін.). Такі мережі також полегшують взаємодію між великими і малими фірмами, погоджуючи ресурсні переваги перших з поведінковими перевагами або творчими можливостями останніх. Властиве мережам підвищення ефективності роботи пов'язане із природою технологічного знання. Багато видів знання є неявними, тобто важкими для кодифікування. Тому їх важко передавати, використовуючи ринкові механізми. Співробітництво в рамках мережі дозволяє здійсню-

вати передавання такого знання на основі тісної взаємодії та взаємної довіри.

Підтримка у формуванні мереж і кластерів із вже існуючих компаній (кластеризація) використовується для того, щоб підвищити їх конкурентоспроможність. В Італії на початку 60-х років виникли промислові кластери в таких сферах, як текстильна, ювелірна, автомобільна промисловість, верстатобудування, деревообробка. Вони процвітали завдяки спільній політиці італійських підприємців і розвилися без допомоги державних установ. Цей приклад — але вже з фінансовою підтримкою з державного сектору — наслідували Європейський Союз і низка країн (наприклад, Франція). Вони здійснили кілька програм, спрямованих на інтенсифікацію створення подібних кластерів на території Європи. У Франції, де використовувався спадний підхід (державне регулювання) при створенні кластерів, перший конкурс-заклик до створення кластерів зібрав 60 проектів, а новий конкурс дав змогу підтримати ще 40 нових проектів. Французький уряд надає фінансову підтримку всім проектам, що мають єдині цілі, але використовують різні методи (навчання, трансфер технологій, спільне використання обладнання і працівників та ін.). Такий підхід прийнятніший для консолідації економічної структури.

З'ясування природи технологічних та інноваційних проривів передбачає дослідження причин їх виникнення. Так, розвиток інноваційного підприємництва як самостійного напрямку почав спостерігатися з 40-х років у США, а різноманітність його форм виникла в 60–80-х роках ХХ ст.

Десятиліття 70–80-х років стало періодом структурної перебудови для багатьох розвинених країн світу. Як результат — створення нового технологічного базису економіки на основі широкого застосування у виробництві електронно-обчислювальної техніки, що дало змогу значно збільшити ефективність економічних процесів.

Початковою точкою створення найбільшого у США технопарку “Силіконова (кремнієва) долина”, що фактично став чи не найбільшим у світі high-tech регіоном, був Stanford Research Park, створений за участі Стенфордського дослідного інституту. Там у середині 50-х років найбільша компанія американського військово-промислового комплексу “Локхід” побудувала під-

приємство, де було розроблено нову зброю, що базувалася на мікроелектроніці — космічні ракети. Наявність висококваліфікованих кадрів, значний потенціал оборонної промисловості, унікальні погодні умови для випробувань авіаційної й космічної техніки та стратегічно важливе у політичному відношенні становище Каліфорнії сприяло розвитку центру наукових розробок ВПК. Але в подальшому межа між військовими та народногосподарськими секторами економіки значно зсунулась у бік промисловості, і в середині 80-х років фірми “Силіконової долини” випускали вже третину світового виробництва мікропроцесорів, в основі яких були кремнієві кристали. У 1957 р. А. Рок, який у той час працював в інвестиційній банківській фірмі, вперше спромігся залучити приватний капітал без заставного забезпечення в розмірі 1,5 млн дол. США для фінансування проекту виробництва нового кремнієвого транзистора, запропонованого інженером Ю. Клейнером. Так була заснована Fairchild Semiconductors — одна з перших напівпровідникових компаній “Силіконової долини”. Таким чином, “Кремнієва долина” — це перший і один з найбільших технополісів світу за своїми масштабами і територією, яку він займає. Іншим прикладом є створений у 1959 р. технопарк Research Triangle Park, що у Південній Кароліні, який зараз має 2800 га, налічує 131 компанію та 37 тис. робочих місць [35].

Саме в 50–70-х роках виникла більшість наукових парків США, де цикл “наука — виробництво” скорочується до мінімуму. В середині 80-х років у США відкриваються нові можливості у створенні цих інноваційних структур, справжній бум наукових і технопарків, коли Конгрес США надав університетам право комерційного використання результатів деяких досліджень, що були виконані за допомогою федеральних грантів. На цьому етапі американська практика довела, що комерціалізація технологій є найбільш успішною через створення університетських інноваційних дочірніх компаній, оскільки вони більш орієнтовані на комерціалізацію продукту.

Розквіт інноваційного та венчурного підприємництва збігся за часом з бурхливим розвитком комп’ютерних технологій. Сучасні гіганти комп’ютерного бізнесу DEC, Apple Computers, Compaq, Sun Microsystems, Microsoft, Lotus, Intel зуміли стати тим, ким вони є тепер, багато в чому завдяки інноваційному під-

приємництву. Більше того, бурхливе створення нових галузей, таких як персональні комп'ютери і біотехнологія, виявилось можливим переважно за участі венчурних інвестицій.

31 січня 2006 р. у щорічному посланні конгресу Президент США Буш виступив з великомасштабною ініціативою — програмою стимулювання технологічної конкурентоспроможності, в якій зазначив, що найближчим часом будуть проведені такі докорінні зміни: 1) за 10 років дії уряд витратить на це 136 млрд дол., з них 6 млрд — у 2007 р.; 2) за мету програма має: різке збільшення (на 70 тис. осіб) чисельності шкільних учителів з математики та природничих наук (інформатики, ІТ, телекомунікацій, космосу); залучення ще 30 тис. інженерів і вчених як учителів-сумісників; подвоєння федеральних асигнувань на фундаментальні дослідження (до 50 млрд дол.); надання приватному сектору податкової пільги на НДДКР (86 млрд дол.); 3) надання громадянам пільг у розмірі 3 тис. дол. на перенавчання; 4) полегшення імміграції технологічних професіоналів; 5) впровадження програми з енергетики з метою скоротити імпорт нафти зі Сходу в 4 рази, за якою на 22 % збільшуються асигнування на чисту енергію: гібридні й акумуляторні авто, водень, біогаз, повітряну та сонячну енергетику [8].

Перші технополіси почали створюватись у Китаї наприкінці 80-х років. Відкриття технопарків (зон розвитку високих і нових технологій) було порівняно новим явищем для китайської економічної системи. Але вже на кінець 1999 р., за офіційними даними, надходження від роботи цих структур становили понад 80 млрд дол., а від технопарків — 68,5 млрд дол. Прибутки технопарків від торговельної, промислової і наукової діяльності сягнули 4,3 млрд дол. Експортні надходження зон дорівнюють 10,6 млрд дол., обсяги виробництва підприємств перевищують 12 млрд дол. [34, 66].

Найбільші з китайських технопарків: біля Шанхаю — масове виробництво мікросхем та н/п приладів; Чжунгуанцун (біля Пекіну, китайська “Силіконова долина”) — комп'ютерна інформатика та біотехнології; Шеньчжень (біля Гонконгу) — виробництво обчислювальної техніки та устаткування для мереж.

Дев'ять найбільших технологічних вузів КНР отримують від держави спеціальне підвищене фінансування з метою створення та використання технопарків, центрів технічного розвитку та

інших інноваційних структур для широкого впровадження та застосування власних і зарубіжних розробок. Постійно створюються нові великі технологічні парки, наприклад у м. Шеньчжень, для будівництва якого мерія надала величезну земельну ділянку, а уряд — 100 млн юанів, технопарк у місті Шеньяні.

Інноваційний успіх Японії, яка перетворилась за декілька десяти років на високорозвинену державу, багато в чому визначений ключовою роллю в розвитку і впровадженню НДДКР Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості. Під егідою цієї установи знаходиться і Японська асоціація промислових технологій, яка займається також експортом та імпортом ліцензій. Працює довгострокова програма науково-технічного розвитку країни, стимулюються прикладні дослідження та закупівля ліцензій за кордоном, створення технополісів, які мають сконцентрувати НДДКР і наукоємне виробництво. Стратегія таких технополісів — це стратегія прориву в нові сфери діяльності на основі мережі регіональних центрів вищого технологічного рівня, тим самим — це стратегія інтелектуалізації всього японського виробництва. Японські технопарки отримують спонсорську допомогу від держави. Так, технополіс Tsukuba містить три технопарки, більше 50 дослідницьких інститутів. Подібною є структура “Kazusa Academia Park” і “Kioto Research Park”.

Сектор високих технологій в Індії почав створюватись у 1970 р. після створення Департаменту електроніки. На цей час країна мала низький рівень економічного та соціального розвитку, обмежений доступ до фінансових і кредитних джерел, низький рівень інтелектуального розвитку (46 % дорослого населення було неграмотним). На сьогодні Індія є однією з найперспективніших країн у галузі високих технологій, у тому числі у сфері ядерної та теоретичної фізики, астрономії, астрофізики, лазерної техніки, технології зварювання, ракетної техніки, комп'ютерного забезпечення.

Важливим фактором успіху індійських компаній є активне створення в країні технологічних парків, які спеціалізуються на інформаційних технологіях. Ці установи мають можливість не сплачувати мита, вони звільнені від сплати податку на прибуток упродовж 10 років. Зараз в Індії працює 14 технопарків, учасниками яких є майже півтори тисячі фірм — розробників ПЗ. Загальна кількість робочих місць у цій галузі становить 340 тис.

осіб, 80 % з них мають інженерний ступінь. Так, у складі технопарку в Бангалорі, який називають індійською “сіліконовою долиною”, працюють близько 100 підприємств.

У Російській Федерації в січні 2006 р. Міністерство економічного розвитку уклало угоди про створення особливих економічних зон (ОЕЗ) з відповідними суб'єктами Російської Федерації. Для цього було відібрано шість кандидатів, чотири (Дубна, Зеленоград, Томськ і Санкт-Петербург) — для ОЕЗ техніковпроваджувального типу і дві (Липецька область і Республіка Татарстан) — для промислово-виробничих зон. Було вирішено, що створення інженерної, транспортної й соціальної інфраструктур для зазначених особливих економічних зон фінансуватиметься здебільше з федерального бюджету (8 млрд руб. у 2006 р.), частково з місцевих бюджетів; залучатимуться і кошти приватних інвесторів. Фахівці сподіваються, що загальна сума інвестицій становитиме близько 15 млрд руб. Також для компаній, що працюють у техніковпроваджувальних зонах, передбачені податкові преференції, передусім буде знижений з 26 до 14 % єдиний соціальний податок. Регіони прийняли рішення про п'ятирічний мораторій на податки, що збираються з резидентів зон.

Фінляндія створила дуже сприятливі умови для розвитку телекомунікацій, енергетики, електронної та електротехнічної галузей.

Останніми роками в Україні істотно поліпшилася договірно-правова база міжнародної наукової співпраці. Підписано понад тридцять угод на міжурядовому рівні про співпрацю у сфері науки і технологій. Розвивається науково-технічна співпраця між Україною та Європейським Союзом — головним чином у межах П'ятої рамкової програми у сфері науково-технологічного розвитку при фінансовій підтримці Комісії ЄС з питань науки і технологій. Зокрема, реалізуються ініціативи ЄС у сфері науково-технічного розвитку програм (INTAS, TACIS, COPERNICUS та ін.). Проте відсутність угоди про науково-технічне співробітництво України з Європейським Союзом гальмує розширення напрямів такої співпраці.

Вагомою є співпраця із США через американські міжнародні фонди. Особливу роль у розвитку наукових відносин між Україною та США відіграє Фонд цивільних досліджень і розвитку США, за програмами якого вітчизняні вчені беруть участь у ви-

конанні спільних наукових проєктів, проводять спільні наукові конференції, робочі зустрічі.

У межах наукової програми з НАТО українськими науковцями отримано понад 480 грантів, а за їх кількістю Україна посідає друге місце серед країн Ради євроатлантичного партнерства, поступаючись лише Росії. За період 1998–1999 рр. було профінансовано участь 300 українських науковців у наукових форумах НАТО.

Значні обсяги міжнародної співпраці здійснюються з Українським науково-технологічним центром, заснованим США та іншими провідними державами світу. Тільки за два останніх роки виконано близько 180 контрактів загальним обсягом понад 40 млн дол.

Україною підтверджено її членство в міждержавній міжнародній організації — Об'єднаному інституті ядерних досліджень, що, як і участь у програмах Європейського центру ядерних досліджень, надає можливість українським науковцям брати участь у проведенні фундаментальних досліджень в галузі високих енергій.

Традиційно значне місце у міжнародній науковій кооперації України займають Росія та інші країни СНД. Особливої ваги в цьому напрямі набуває формування і виконання спільних українсько-російських науково-технічних проєктів у сфері нових технологій, зокрема за спільним пріоритетним напрямом “Нанofізика і нанотехнології”.

Попри помітні успіхи у розбудові міжнародної науково-технічної співпраці, їй бракує певної системності і стратегії. До недоліків сучасного стану міжнародної співпраці слід віднести: безсистемний характер участі українських учених у заходах міжнародних організацій, що зумовлено відсутністю фінансового забезпечення міжнародної науково-технічної співпраці з боку України; відсутність налагодженої системи інформування про профільні міжнародні організації, терміни проведення міжнародних науково-технічних заходів; систематичне невиконання Україною своїх зобов'язань за міжнародними програмами науково-технічної співпраці через припинення фінансування проєктів зі свого боку.

В останні роки в обсязі експорту технологічних послуг у 1998–1999 рр. майже половину становлять науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги.

Міжнародна взаємодія має сприяти входженню України як рівноправного партнера до міжнародної економічної спільноти, а також прискорити реалізацію передумов щодо поліпшення якості української високотехнологічної продукції і налагодження регіональної співпраці із сусідніми державами у вирішенні важливих спільних проблем, обумовлених їх геополітичним положенням [35].

Аналітичний перегляд дефініцій і правових дефініцій та актів дає змогу зробити такі висновки.

1. Транскордонні об'єднання є своєрідною формою адаптації та мобілізації зусиль місцевої еліти. Офіційне визнання легітимності транскордонної співпраці у 80-ті роки уможливило підвищення впливу регіональної еліти, яка створила певну філософію. Свідченням є підвищення активності прикордонних комун на внутрішніх кордонах ЄС, які тільки у 1996 р. висунули 122 ініціативи та виконали 2500 проектів [36, 5].

2. Як правило, прикордонні актори починали міжнародне співробітництво в галузі транспорту та енергетики, комунального господарства, потім співробітництво поширювалося на охорону природи, науку й освіту, виробництво.

3. На останньому етапі відбувається розрив національного протекціонізму і формування самостійних транскордонних виробничих агломерацій, пов'язаних внутрішніми зв'язками на засадах взаємодоповнення. Це і є єврорегіони.

4. Оскільки єврорегіони створювались для кооперації в технологічних галузях і сфері послуг, їх діяльність вимагала нових організаційно-правових форм (Лотарингія, Саар, Люксембург створили “Центр європейського менеджменту”, університети прикордонних земель Німеччини та Данії — лазерний науковий центр).

Україна вже має солідний досвід співпраці в єврорегіоні “Карпати” з ПР, ВР, СР.

5. Для України дуже важливо відгукнутися на проголошення необхідності інтеграції в рамках ЕРА (єдиного наукового простору) наукових спільнот Західної та Східної Європи. Вже на початковій стадії створення ЕРА українським науковцям слід активно ініціювати свою участь в європейських програмах.

6. У межах міжрегіональних мереж інтернаціоналізація позитивних досягнень через співробітництво в НДДКР може при-

вести до підвищення ефективності НДДКР і збільшення їх загальних витрат. У випадку кластера ці переваги підсилюються за рахунок включення в число його учасників (як зрозуміло з визначення) організацій з різних галузей знань, а також за рахунок більш тісної взаємозалежності і зв'язків між ними. Зокрема, кластер є більш пристосованим до передавання між підприємствами некодифікованих знань. Однак є й додаткові вигоди: по-перше, підвищення продуктивності й гнучкості поводження на ринку відбувається за рахунок можливості координації стратегічних планів розвитку всіх учасників кластера. По-друге, підвищення стабільності й стійкості позиції на ринку досягається за рахунок включення споживача, тобто за рахунок можливості враховувати споживчі бажання, обмеження і тенденції їх змін. Крім того, за рахунок наявності зворотних зв'язків усередині кластера, наприклад між постачальниками і виробниками або виробниками і науковими організаціями. По-третє, зниження витрат на придбання і поширення знань і технологій. Можливо, в результаті включення до його складу виробників знань, кадрової міграції між учасниками кластера і безупинного навчання внаслідок реалізації формальних і неформальних зв'язків.

7. Підтримка створення нових компаній (наприклад, у сфері високих технологій) розглядається як найважливіший напрям у створенні “хай-тек” укладів. З одного боку, більше 50 % продуктів наукових досліджень, які існуватимуть через 10 років, ще не розроблені, і для більшої частини з них не існує і компаній, що їх розробитимуть. З іншого боку, невеликі компанії є істотним джерелом для створення робочих місць і здатні краще адаптуватися до змін ринку. Отже, для посилення економічного зростання необхідно вживати заходів, результатом яких буде створення і розвиток нових компаній (наприклад, створення бізнес-інкубаторів, розвиток венчурного фінансування за участю фінансових коштів з бюджетів територій, розвиток правових, фінансових і управлінських послуг та ін.). Цей інструмент є більш прийнятним, коли метою є диверсифікованість або реструктуризація економіки території, хоча він може бути використаний і в інших випадках.

8. Україну насамперед турбують такі проблеми. По-перше, ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи. Вона передбачає комплекс науково-технологічних заходів з утилізації “сар-

кофагу”, поліпшення екологічної ситуації на значній території східноєвропейського регіону (Україна, Білорусь, Росія, Польща та інші держави), виводу з експлуатації самої Чорнобильської АЕС та утилізації ядерного палива. Вирішення цієї проблеми має глобальне значення і потребує зусиль всієї міжнародної спільноти, залучення передових наукових технологій всього людства.

По-друге, вирішення проблеми забруднення Чорного моря та Дніпровського басейну, що турбує не тільки країни Чорноморського регіону, а й держави Європи та Азії. Це передбачає різке зменшення викидів забруднень в такі великі річки, як Дунай, Дніпро, Дон, Південний Буг, Дністер та ін. Сюди необхідно додати видобуток нафти та газу в Чорноморському шельфі, інші чинники, що впливають на отруєння Чорного моря. Наявність каскаду гідроелектростанцій на Дніпрі вже призвела до зміни клімату в Україні, а порушення встановленої рівноваги хоча б на одному з каскадів може викликати регіональну катастрофу. Цю глобальну проблему необхідно вирішувати всієї міжнародній спільноті із залученням найновіших технологій.

По-третє, вирішення проблеми повеней і зсувів ґрунту в Закарпатській Україні, Словаччині, Угорщині, Румунії. Потепління клімату, необґрунтована вирубка лісів, порушення технології при будівництві дамб призводять до трагічних наслідків для цього регіону. Немає сумніву, що поодинокі цю проблему не вирішити жодній з держав цього регіону.

9. У свою чергу, Україна, володіючи значним науково-технологічним потенціалом, пропонує міжнародній спільноті співпрацю в галузі авіакосмічних технологій (проект “Морський старт”, спільне виробництво літаків АН-140, АН-70 тощо), ресурсо- та енергозбереження (економічні тепло-енергогенеруючі технології), розробки нових речовин і матеріалів (матеріали, що запам’ятовують форму, біосумісні матеріали, матеріали з керованими функціональними властивостями), захист природних екосистем і поліпшення умов життя населення (технології очистки питної води, переробки сільськогосподарських відходів) та ін.

10. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки міжнародний науково-технічний обмін має виконувати важливі завдання: запобігати надходженню в Україну застарілих і мало-ефективних технологій; допомагати застосуванню сучасних

високоєфективних технологій; підвищувати рівень інтелектуалізації вітчизняного експорту.

Невідповідність продукції машинобудівного та металургійного комплексу вимогам світового ринку (наприклад, найвищому технічному рівню відповідає не більше 10 % продукції українського машинобудування), низка інших причин призводять до імпорту технологій.

11. До сприятливих чинників поліпшення міжнародного трансферу технологій належать: досить високий рівень науково-технологічних розробок, зростання питомої ваги нової продукції, збільшення обсягу поставок нової продукції на експорт.

Література

1. *Стрендж Сьюзен*. Политическая экономия и международные отношения // Теория международных отношений на рубеже столетий / Под ред. К. Буса, С. Смита: Пер с англ. — М.: Гардарики, 2002.
2. *Tiebout C.* A pure theory of local expenditures // *Journ. of Political Economy*. — 1956. — № 5 (October). — P. 416–424.
3. *Myrdal G.* *Economic Theory and under — developed Region*. — L., 1957. — 301 p.
4. *Nash Hanry T.* *American foreign Policy. A search for security*. — Third edition. — Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1985. — 382 p.
5. *Perroux F.* *Economie du XX siecle*. — Paris: P. U. F., 1961. — 458 p.
6. *Василенко И.А.* Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия. — М.: Логос, 1998. — 168 с.
7. *Teigen H.* Tiltaksplanlegging og samfunnssystem // *Forvaltning av regionene*. — Ed. 1. — Oslo: Universitetsfolaget, 1982. — P. 139–190.
8. *Bukve Oddbjorn.* Local Economic Development Practices in Norway: Response to Economic Need or Institutional Product? // *Local Economic Development. Initiatives and International Trends* / Ed. by Norman Walzer. — Colorado, Oxford: Westview Press, 1998. — P. 103–125.
9. *Rave S.* *Regional Development in Hungary and its Preparation for the Structural Funds*. — Pecs, 1999. — 50 p.
10. *Brown A. J.* *The framework of regional economics in the United Kingdom*. — Cambridge: Univ. Press, 1972. — 352 p.

11. *Practical Guide to Crossborder Cooperation*. — Strasburg: AEBR/LACE, 1997. — 200 p.
12. *Myant M.* Towards a policy framework in East — Central Europe // Economic policy framework in CEESs for the Process of Moving towards the European Union. International Workshop. — Prague, 1996. — Nov. 25. — P. 195–210.
13. *Stehn Jürgen.* Interregionale Transfers nach einer EU — Osterweiterung: Ein Reformkonzept für die Europäischen Strukturfond // Die Weltwirtschaft. — Kiel: Institut für Weltwirtschaft, 1998. — H. 3. — P. 316–341.
14. *Bode Eckardt.* Lokale Wissensdiffusion und regionale Divergenz in Deutschland. — Tübingen: Mohr Siebeck, 1998. — 205 p.
15. *Daniels B. N. Barbe, Siegel B.* Experience and Potentials for Community. — Based Development // Expanding the Opportunity to Produce / Ed. by B. Daniels. — Washington, DC: Corporation for Enterprise Development, 1981. — P. 12–45.
16. *Gendarme R.* Les problemes economique des regions frontieres europeenes // Revue economique (Paris). — 1970. — № 6. — P. 890–917.
17. *Handbook on transfrontier cooperation for local and regional authorities in Europe*. — 3rd edition. — Strasbourg: The Directorate of Environment and Local Authorities of the Council of Europe, 1996. — 168 p.
18. *Schuman K.* Transfrontier Cooperation as an Integral Part of European Cooperation and Integration / Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. — Prague; Budapest; New York; Kosice: Institute for East West Studies, 1996. — P. 11–29.
19. *Monti M.* Proportionality: a guiding principle for internal market // Frontier-free Europe. — 1995. — № 9. — P. 7–8.
20. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII ст.: Пер. з фр. — К.: Основи, 1998. — Т. 3: Час світу. — 631 с.
21. *Hudak V.* Tranfrontier cooperation as an integral part of European cooperation and integration // Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. — Prague; Budapest; New York; Kosice / Institute for East West Studies, 1996. — P. 1–10.
22. *Дергачев В. А.* Геополитика. — К.: ВИРА-Р, 2000. — 448 с.
23. *Practical Guide to Crossborder Cooperation*. — Strasburg: AEBR/LACE, 1997. — 200 p.
24. *Commission notice to the member states laying down guidelines for operational programmes which Member States are invited to establish in the framework of a Community initiative concerning border*

- development, cross — border cooperation and selected energy networks. — [http://www.eu.org/INTERG2/\(94/C180/3\)](http://www.eu.org/INTERG2/(94/C180/3))
25. Данко Л. Економічне співробітництво у регіоні Трикордоння (Представлення проекту Співки прикордонного економічного розвитку “Карпати”). — Шатораляуйхей: Земплинський регіональний Фонд розвитку підприємництва, 1999. — 146 с.
 26. Haefliger C. Case study of the Regio Basiliensis // Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. — Prague; Budapest; New York; Kosice: Institute for East West Studies, 1996. — P. 64–73.
 27. Levrat N. Legal aspects of transfrontier cooperation // Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. — Prague; Budapest; New York; Kosice / Institute for East West Studies, 1996. — P. 30–63.
 28. Gierlowski W. Mutual Confidence in Transfrontier Cooperation. The Case of Poland // Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. — Prague; Budapest; New York; Kosice / Institute for East West Studies, 1996. — P. 83–88.
 29. Луневич Г. Підстава для довіри і підтримки. Їх в Україні має лише місцева влада, в чому переконують черкаські самоврядні ініціативи // Розвиток громад і регіонів України / За ред. С. Максименка. — К.: Логос, 1999. — С. 14–39.
 30. Commision comments on research infrastructures and the ERA // Cordis focus Supplement. — 2001. — № 169. — P. 1–2.
 31. Білоус О., Скаленко О., Ярова Н. Можливості та шляхи інтеграції України у Світовий ринок інтелектуальних продуктів // Екон. часопис. — 2002. — № 1. — С. 15–20.
 32. Татаркин А. И., Суховой А. Ф. Ключи к мировому рынку. Инновационное предпринимательство и его возможности. — М.: Экономика, 2002.
 33. Гец В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. — Х.: Константа, 2006. — 272 с.
 34. Бутнік-Сікорський О. Б. Національна політика розвитку інтелектуального капіталу з позиції глобалізації економіки // Питання інтелектуальної власності: 36. наук. пр. — Вип. 3. — К.: Академія правових наук, НДІВ, 2004. — С. 305–312.
 35. Microsoft Awards \$1 Million to The Henry Ford. — <http://www.microsoft.com/presspass/contactpr.mspx>
 36. Examples of good practice of transfrontier cooperation concerning members of ethic groups residing on the territory of several states // Transfrontier cooperation in Europe. — 1996. — № 5. — 31 p.